

وزارت فرهنگ و آموزش عالی
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فرهنگ و زبانهای باستانی

موضوع:

«دائرة نامه زند، ادستا، فارسی
فرهنگ اریم - ایوب»

استاد راهنما:

سرکار خانم دکتر کنایون نژادایور

استاد مشاور:

سرکار خانم دکتر زهره زرشناس

نگارنده:

سهیل سعدوی

(به نام) خدای بزرگ ... که این زمین را آفرید،
که آن آسمان را آفرید، که مردم در آن آفرید، که برای
مردم شادی در آن آفرید!

۱- شارپ، رنف نارین؛ فرمانهای شاهنشاهان هخامنشی، شیراز،
دانشگاه پهلوی (شیراز)، ۱۳۵۰، ص ۸۵ (کتابخانه دارپوش کبیر دانش رستم)

چلیده

این پایان نامه با عنوان « واژه نامه زند - اوستا و فارسی برای فرهنگ
اویم - ایوک » بر اساس کلمات و توضیحات پهلوی فرهنگ مزبور که
در برابر برخی لغات و عبارات اوستایی آمده ، فراهم شده است .
آرانیسی کلمات پهلوی بنا بر روش کلتزی و کلمات اوستایی بنا بر
روش هونمان است . این رساله شامل شش قسمت است :

مقدمه ، واژه نامه ، واژه های پازند ، واژه های اوستایی نامعلوم

یادداشتها ، رستنیست د ۲۸ (فهرست مربوط به فرهنگ

اویم - ایوک)

فهرست

الف - طب

۱ - ۱۳۳

مقدمه

واژه نامه

۳۲-۱	د :
۳۸-۳۳	س
۵۵-۳۹	ر
۶۹-۵۶	ا
۷۳-۷۰	ز
۷۹-۷۴	و
۸۶-۸۰	ل
۹۵-۸۷	ب
۱۰۱-۹۶	ص/ض
۱۱۳-۱۰۲	ع
۱۱۵-۱۱۴	ق
۱۱۹-۱۱۶	ط
۱۲۳-۱۲۰	ث

۱۲۴ - ۱۲۶

۱۲۷

واژه های پازند

واژه های اوستایی نامعلوم

۲۵۷ - ۱۲۸

= رداستریا

۱۳۷ - ۱۲۸	مقدمه :
۱۸۲ - ۱۳۸	د
۱۸۶ - ۱۸۳	س
۲۰۱ - ۱۸۷	ر
۲۱۱ - ۲۰۲	ا
۲۱۴ - ۲۱۲	س
۲۱۸ - ۲۱۵	و
۲۲۳ - ۲۱۹	ل
۲۳۰ - ۲۲۴	ب
۲۳۴ - ۲۳۱	و/د
۲۴۳ - ۲۳۵	ع
۲۴۵ - ۲۴۴	ق
۲۴۸ - ۲۴۶	ح
۲۵۲ - ۲۴۹	پ

۲۵۶ - ۲۵۳

واژه‌های پازند

۲۵۷

واژه‌های اوستایی نامعلوم

هر دو استجوی دوره کارشناسی رشته ادبیات در واحد درسی ادبیات کتب، در میان متون پهلوی، با نام فرهنگ اویم - ایوب نیز آشنای شود، اما اگر برای آشنایی بیشتر با کتاب مذکور به کتابخانه مراجعه نماید، اثری از آن نمی یابد و در صورت نقص بسیار و دستیابی به آن، توانایی استفاده از آن را نخواهد داشت. ریشه اصلی این اشکال در سبک و سیاق فرهنگ هفتت است که کار با آن راست، دشواری کند.

از طرف دیگر متن های انتهای موجود از این کتاب نیز مربوط به قرن گذشته و ابتدای قرن حاضر است و در این نزد هشتای قدیمی که نسخه های آلتت شمار از آنها در کشور وجود دارد، به علت روشهای جدید و شیوه های نوین، اشکالاتی در آنها به چشم می خورد که با رفع آنها می توان کلی به قرأت و استفاده از این اثر مهم نمود.

برای انجام ای کار طرحی کلی در نظر گرفته شده و از این قرار که: فرهنگ به صورت دوازده نامه ای سه زبانه بر اساس واژه های پهلوی و سپس آوستایی در پس از آن فارسی تنظیم گردد تا با صرف وقت کمتر، مورد استفاده افراد بیشتری قرار بگیرد. در راستای این طرح کلی کتب، فنی از آن تحت عنوان «دوازده نامه زند»، آوستایی و فارسی برای فرهنگ اویم - ایوب و به عنوان پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد ارائه می گردد.

دلایل املیت فرهنگ

ب

این کتاب به ظاهر برای رفع اشکالهای مللله های درس دینی است و در این راستا
می تواند ما را با روشهای آموزشی دوران قدیم آشنا نماید.

از لحاظ سبک شناسی و سیاق کار، نمونه ای منحصر به فرد در تاریخ ایران باستان
محسوب می شود.

از طرف دیگر، دیدگاهی کلی از نگرش نیاکان ما، درباره واژه ها و دستور زبان
اوستایی بدست می دهد و اسکان تقابله بین اطلاعات قدیم و جدید
واژگانی و دستوری را میر می سازد، زیرا کتاب شتمل بر نکته های
دستوری نیز هست.

در این فرهنگ نکته های خاصی نیز وجود دارد که به شناخت ما از اصطلاحات
کهن می گذرد (به عنوان مثال درباره گناهان در مدارج آنها و مقیاسها و اندازه ها).

معیین شناخت زبان اوستا و زبان فارسی میانه برای درک بهتر تحولات
دستوری و واژگانی زبان فارسی دری جهت استفاده زبان شناسان و
راشجویان و محققان زبان و ادبیات فارسی از اهمیت ویژه ای برخوردار
است و این کتاب در این مورد مرجعی ارزنده محسوب می شود.

و مورد مهم دیگر آنگاه زبان پهلوی در نزد نویسندگان و خوانندگان یا استادان گردان
کاملاً زنده بوده و به این دلیل منبعی قابل استناد محسوب می‌گردد.

این فرهنگ دیدگاه سنتی معتبری در تفسیر واژه‌های اوستایی به پهلوی است
که بوشه‌س را شایسته توجیه و دارای ارزش ممتاز نمایان می‌کند.

مشخصات کلی فرهنگ

درجه تسمیه: نامگذاری این فرهنگ نیز بنا بر رسم کهن، دهانند بسیاری دیگر از نوشته های پهلوی و بخشهای ادستاه، با نخستین واژه های آن صورت گرفته است. واژه اویم (oim: 𐬵𐬀𐬎𐬎) ادستایی به معنای کب و برگردان آن به پهلوی ایوک (ek: 𐬵𐬀𐬎𐬎) است. تلفظ سنتی واژه ادستایی احتمالاً ائیم/ادیم و تلفظ سنتی پهلوی آن ائوک (ēwak) است. از آنجا که برگردان این نام به خط فارسی اوم-ایوک می باشد، این صورت در این رساله برای آن برگزیده شده.

ویژگی ها:

به نفوس رسد که این واژه نامه برای یادگیری و آموزش دینی سوبه زادگان و سوبهان جوانی به رشته تحریر درآمده است که بنا بر سنت کهن ی باسیت زبان ادستاه و سغانی واژه ها و همچنین ترکیبات دستوری آن را بیامورند و بویژه از استنباه کردن و خلط واژه های مشابه اجتناب نمایند. به همین روال، واژه نامه گاه موضوعی و گاه واژه به واژه و برگردان واژه های ادستایی به پهلوی است و گاهی ردیف الفبایی در آنها رعایت شده است. به همین دلیل استفاده از فرهنگ بسیار دشوار و مفقود تراشت بخشهای عمده ای از آن برای یافتن کب واژه است. همچنین مشکل بر آگاهیهای در زمینه دستور زبان و تلفظ اصطلاحات خاصی مانند گناهان و موارد آنها و نیز مقیاسها و اندازه ها است.

در سه آغاز نام خدا (ریزدان) می آید که احتمالاً پرنوست است^۲ و در پایان نام کاتب ذکر شده که برای اطلاع بیشتر از آن به بخش پرنوست^۲ مقدمه مراجعه شود.

واژه های گاهانی و غیر گاهانی در این کتاب تنگیک شده اند (مانند: $\bar{q}n$ و $\bar{q}n$ برای واژه^۳ $k\bar{e}$ و همچنین $v\bar{o}$ و $n\bar{a}$ برای واژه^۴ $(a\check{s}m\bar{a})$

در برخی واژه ها به جای \bar{q} از \check{q} استفاده شده است (مانند: $(x\check{r}\bar{o}\check{s}d)$ ^۵

دارای توفیع دستوری است دکات مزد، دوگانه و جمع در آن تنگیک شده اند (مانند: $ka\check{d}\bar{o}$ ، $maidka\check{e}k$ ، $maid$ ، $ka\check{s}\check{e}$ ^۶)

دگرگی بهم گیر متن، وارد شدن پرنوستها در متن زنده است که آن را نامعلوم دکاه مغلوق کرده است.^۷

در ابتدای کتاب شرح کلی در مورد واژه‌ها و مطالبی در باره دستور زبان
 و نکته‌های زبانی داده شده است:

- ۲. ع ۳ و ه ک سلیبو ۳ ک م ع ع ع سو ک ک ک ل و ب
- ۱ او ت د ر ۳ سو ا ا ع ا ه ا و س و ط ل و ا و د ل م ل و ب
- ۱ ا و ا ل و ب ا ک م و و و ب ا س ع ا و و ب ه ا س و س و ب د
- ک م س ع ۱۳ و م ا و م ا ع م و س و ب ر ل م م ع م ا و م
- ۱ ا ر س و ب ر س ع ۱۳ ع م ا و م ع م و م و م ا و م ۱۳
- ۳ ع و و و ب و ب ۱۳ ا ل س ا ی و ت م ا ک ا ت د ک م
- و ا م ا و م ا و م ا و م ا و م ا و م ا و م ا و م ا و م ا و م

(۶) ēn abārīg mārīgān[^] az abestāg narīh
 (۷) mādagih ē-tākīh⁹ ud juxtīh ud wehīh ud
 wātārīh (۸) ud nidomih ud magānagih ud
 abrēgih¹¹ ud azīshīh ī (۹) az kū ān āyēd
 padīshīh¹² ī abāg rawēd (۱۰) ud awīshīh¹³ ī
 kū ān paywandēd dādestān (۱۱) handāzagihā¹⁴
 čiyōn kē rāy¹⁵ andar dēn saxwan mad (۱۲) ēstēd
 ēand abestāg jūtīar az-iš zand. ۱۳۵۱۶ - ۱۳۲

این واژه‌های دیگر از/ بنا بر ادستاد شامل: بزئید و مادینه دکلی و جفتی
و (منهوم) یکی و بدی (که آیا اند) واژه برای منهوم نیک به کاری رود
یا برای منهوم بد)، و منهوم خردی (پایینی، بستی) و میانگی و برتری (بالایی) و
(حالت) ازی که یعنی از کجا آید و حالت برایی که همراه با (چیزی) رود
و (حالت) بای که به (چیزی یا کسی) بسپونده اندازه‌های قانونی (داوری
به اندازه) چنان که برای آن در سخن دین / در دین سخن (یعنی که برای چه کسی در
سخن دین) آمده است - (چنانکه) چندان (که در) ادستاد است و
بسی از آن زندگان آمده است.^{۱۶}

در نسبت دیگر به منهوم جمع در زبان ادستادی و فارسی سیانه می بردازن:

۵ || سره
۳۷۹۱۴ ن سخم ۱۲۱ و ۴۱۱۴۰ ۲۰۲ و
ر ر س . ر س ۶ . با س س س س س س . ۳۷۹۱۴۰
س ۱۱۰ ر س ۶ : با س س س س . ۳۷۹۱۴۰ س س س
س ۱۱۱۱۱۱۱ ۲۰ ر و س ر و س ۶ . ۳۷۹۱۴۰ س س س
س س س س س ۱۱۱۱۱۱۱ ۲۰ ر و س ۱۱۱۱۱۱۱ س س س
۳۷۹۱۴۰ س س س ر و س س س س س س س س
۲ س س س س س ۲ ر و س ر و س ۶ . ۱۱۱۱۱۱۱ س س
⁺ ۲ ر و س . ۱۱۱۱۱۱۱ س س س س س ۲ ر و س س س س .

۱۳۱۳۵ ۵ ۱۳۵ ۹ ۱۳۵ ۳

- (۹-۱۳۲) wināh (۱۰) tōzišnīg ka abar ēk
gōwēd . cika (۱۱) iiat . baōδō . varštāhe.^{۱۷}
- tōzēd (۱۲) pod . baōδō . varšt.^{۱۸} tōzišn ka dō
- (۱۳) rōy gōwēd . cikaiiatō . tōzēnd ka^{۱۹}
- (۱۴) sē rōy gōwēd . cikaen . o zand^{۲۰} ham-
gōnag (۱۵) tōzēnd^{۲۱} ēiyōn^{۲۲} on t dō rōy bē-^{۲۳}
ān^{۲۴} abestāg (۱-۱۳۴) juttar ēē abar dō .
- cikaiiatō . ud abar sē (۲) cikaen^{۲۵} ud ka azēr^{۲۷}
- was ham cikaen^{۲۸} (۳) bawēd ham ēiyōn on t sē.^{۲۹}

۱۳۲ - ۹ ای ۱۵ ، ۱۳۴ - ۱ الی ۳

توزش (tōzišnīg = دیه) گناه را بگناه برای بی گوید

- cikaiiat . baōδō . varštāhe . (خوانده می شود) ، توزد
- (tōzēd) برای گناه . baōδō . varšt . (است) . توزش
- هرگاه دو (دورد) را گوید . cikaiiat (خوانده می شود)
- تورند (tōzēnd) آید به (دورد) را گوید . cikaen (خوانده
- می شود) و زند (آن) ها بگویند توزند (است) . چون برای
- دو (درد) را گویند ، اما آن در ارتقا تفاوت است

چه برای «دندن» . cikiiato و برای سه «تن» cikaen.
و آن برای بسیار دکنس باشد همچون برای سه «خواهد آمد».

در قسمت اول، همانگونه که ملاحظه شد به طور کلی این شرح آمده است که:
واژه‌های ادستای دارای جنس (نوع) هستند و همچنین دستگاه
شماره‌دهنده آن بر مفرد، دوگانه (ثنی) ، (جمع) است و
واژه‌ها از لحاظ معنی شناسی به دوگانه، دارای مفهوم دگانه بردنیک
و به تفصیل می‌شوند و دیگر آنکه واژه‌ها دارای تقیات مختلف و
حالات دستوری تنفادت اند.

در قسمت دوم، نویسنده سعی دارد این مطلب را روشن کند که
زبان فارسی میانه مفهوم جمع از شماره دو به بعد شروع می‌شود و
این زبان دارای شماره دوگانه (ثنی) نیست؛ اما زبان
ادستای پس از شماره مفرد، دارای شماره دوگانه (ثنی) است و
مفهوم جمع در این زبان از شماره سه (به بعد) می‌آید.

سر آغاز در بیان هر دستنویس (= بن نوشت) از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و برخی خصوصیات نسخه را نشان می‌دهد. در این کتاب سر آغاز باید بنویشت باشد (= قسمتی که بعدها به متن اضافه شده است) زیرا با متن را با کلمات ابتدای آن می‌شناسیم یعنی ادیم - ایوک و از طرف دیگر کاربرد کلمه *niryāyān* به جای واژه *jahīšn* می‌تواند بیانگر این امر باشد که در زمان اخاندکزان این قسمت زبان پهلوی، زبانی مرده بوده است. به دلایلی از این قسم بخش جداگانه‌ای به آغازنامه و پایان نامه اختصاص داده شد.

سر آغاز دستنویس

۱۱۱۳۳ ۱۱۳۳۳ ۱۱۳۳۳ ۱۱۳۳۳ ۱۱۳۳۳

۱۱۳۳۳ ۱۱۳۳۳ ۱۱۳۳۳ ۱۱۳۳۳ ۱۱۳۳۳

۱۱۳۳۳ ۱۱۳۳۳ ۱۱۳۳۳ ۱۱۳۳۳

ک

۳۲-۳۱

(۶) pod nām ī yazadōn ud niyāgišn nek^{۳۳}
bawād abar^{۳۴} (v) be šnāxtān ī wāz ud
mārīgān ī abestāg ku-š (n) zand čē^{۳۵}
čiyōn^{۳۶} ۰۰

۱۳۱-۱۶۱ هـ

به نام ایردان و نیایش نیک بود درباره شناختن واژه دکلام
اوستا آن را زنده چه دود چگونه است^{۳۷}.

پایان نامه دستنویس

اهمیت این قسمت به سبب ثبت نام کاتب و مشخصات اوستا و
برخی از نسخه‌ها و یا متن‌ها فایده آن هستند.

۱۳۱ هـ ۳۱۳۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳
۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳
۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳
۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳ ۱۳۱۳

(۱۴-۱۷۴) frazaft pad drōd^{۲۸} ud šādih (ud)^{۲۹}

rāmīšn ud huramih ۰۰ (۱۵) ۰۰ شد اوستا لفت ۰۰

nibištom^{۴۱} man ī (۱-۱۷۵) bandag^{۴۲} hērbēd

zādag^{۴۳} pašotan rām az nasl ī (۲) mowbed

Ohrmazdyār ۰۰ ۰۰ ۰۰

(۱۴-۱۷۴) با کاتبی و شادی (د) خوتی و خوی به پایان رسید ۰۰

(۱۵) لفت اوستا تمام شد ۰۰ من بنده

(۱-۱۷۵) دین ، هیربد زاده ، پیشوایان رام از نسل

(۲) موبد هرمزدیار (این کتاب رام نوشتم ۰۰ ۰۰ ۰۰

۴۴

دستنویس ت ر ۲۸

عکس این نسخه در مجموعه در کتبخانه دستنویسهای پهلوی در
 پژوهش های ایرانی ۲۲ به شماره ۴۰ یازده موجود است . شبا هت
 و ۴۸ نندی آن با نسخه ک ۲۰ در طی کار تطبیقی و مقایسه ای
 آشکار گردید . به نظری رسد هر دو دستنویس از نسخه ای
 کهن تر نوشته شده باشند . در تمام مقایسه با ضبط نسخه
 ک ۲۰ ، نسخه ت ر ۲۸ با حفظ خوش و خوانا تحریر شده و هر
 صفحه آن پانزده سطر دارد و حوصله ردقت کاتب در نگارش آن ،
 کاملاً مشهور است .

از ویژگی های جالب آن استفاده از خط فارسی در پایان آن
 است . (برای اهللاع بیشتر به نسبت بن نوشت مرجه شود)
 این نسخه برای تهیه واژه نامه زنده به عنوان مرصع اصلی
 مورد استفاده قرار گرفت و شماره های ارجاع در پایان هر
 واژه به ترتیب از راست به چپ ، صفحه و سطر درج شده
 منبرور را در نسخه ت ر ۲۸ نشان می دهد .
 این نسخه با دستنویس ک ۲۰ و تنوا انقادی دکتر هوگ -
 دستور نوشتند و راغلیت مقایسه شده است و تفاوت
 مآخذ مورد ذکر ، در یادداشتها ضبط شده است .

کلیس این دستویس در مجموع در نسخه دستویسهای پهلوی و پژوهش‌های ایرانی « به شماره چهل و هشت موجود است. در ملی کار انتقادی دستایه‌ای شباهت آن با نسخه ت د ۲۸ هویدا گشت و از قراین چنین برمی آید که هر دو از یک نسخه کهن تر نوشته شده اند. در مقام شایه با ضبط دستویس ت د ۲۸ بسیار به خط و مفسوش در هم نوشته شده است و شبیه شتاب در نگارش دلیل آن باشد. هر صفحه آن بیست سطر دارد. از ویژگی‌های مهم آن اینکه قسمت آغازین دستویس به خط فارسی است. در برای اطلاع بیشتر به قسمت بن نوشت مراجعه شود.)

در پایان نیز بدون درج نام کاتب که در دیگر دستویس‌ها موجود است - پایان یافته و شبیه به علت شتاب رها شده باشد. در برای اطلاع بیشتر از این مورد نیز به قسمت بن نوشت مراجعه شود.)

این نسخه در کنار ستون انتقادی دکتر مود - دستور هوشنگ و راغلیت با دستویس ت د ۲۸ مورد شایه و مقابله قرار گرفته است و تمام موارد اختلاف در یادداشتها ضبط شده است.

متون انتقادی و کارهای انجام شده :

۴۷. متن انتقادی دکتر هوب - دستور هوشنگ

ابتدا این متن توسط دستور هوشنگ آماده شد و پس از آن دکتر
ماریتین هوب آن را مورد بازخوانی و بررسی کرد.
این متن از دستنویس‌های ذیل تهیه شده است :

۱. دستنویس متعلق به دستور هوشنگ - که بهترین آنهاست - و از
کتابخانه خورشیدی بر جوجی^{۴۸} به عنوان نسخه اصلی مورد استفاده قرار
گرفته است.

۲. نسخه نوشته شدن توسط دستور جمشید جاماسب^{۴۹} آسا در سال ۱۱۶۰
یزدگردی

۳. نسخه نوشته شده توسط دستور جمشید ایل بهرام جمشید جاماسب
آسا^{۵۰} در سال ۱۱۹۴ یزدگردی

۴. نسخه نوشته شده توسط انوشیروان جاماسب^{۵۱} آسا در سال ۱۱۵۰
یزدگردی